

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ВАРТОСТІ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ

Розглянуто методи оцінки нематеріальних активів в Україні та згідно з міжнародними стандартами фінансової звітності. Досліджено сучасні підходи до оцінки об'єктів нематеріальних активів

Ключові слова: нематеріальні активи, інтелектуальна власність, витратний, порівняльний, доходний підходи, інтелектуальний капітал

Постановка проблеми. В процесі здійснення господарської діяльності підприємства використовують різноманітні види активів, оборотних та необоротних. В свою чергу оборотні та необоротні поділяються на окремі групи активів за спільними економічними ознаками. В останні часи в діяльності підприємств все більше застосовуються нематеріальні активи.

Одним з найважливіших проблемних питань, що пов'язані з нематеріальними активами, є їх оцінка. Серед основних причин цього можна виділити відсутність: чіткого визначення природи нематеріальних активів; розуміння їх основних характеристик, в тому числі, високого рівня інвестиційного ризику і невизначеності; чітко закріпленої системи майнових прав для більшості нематеріальних активів, зокрема, через їх невідчутну природу. До кожного окремого виду нематеріального активу повинен застосовуватись свій метод залежно від походження, сфери та умов використання об'єкта.

Незважаючи на збільшення обсягу нематеріальних активів у всіх галузях виробничої сфери в Україні, введення в господарський оборот нематеріальних активів дотепер утруднено. Насамперед, керівниками багатьох підприємств недооцінюється комерційна значимість цих об'єктів – здатність приносити економічну і соціальну вигоду. Проблематичними через відсутність стандартів залишаються питання вартісної оцінки багатьох нематеріальних активів. Діюча законодавча база не дає підстави для визнання прав на наукові відкриття, на фірмове найменування, на економічні переваги.

Аналіз результатів останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження зазначеного питання здійснили такі провідні вітчизняні науковці як: Бутинець Ф.Ф., Валуєв Б.І., Кірейцев Г.Г., Кужельний М.В., Сопко В.В., Шевчук В.О. У юридичній літературі суть предмета та поняття “нематеріальні активи” тлумачиться по-різному. Так, О. Святоцький та Л. Федченко зміст поняття “нематеріальні активи” визначають як довгострокові права або переваги (яких набуває власник прав), що відображені на балансі підприємства, установи, організації як витрати на їх придбання і доведення до стану, що є придатним для використання за призначенням з метою одержання прибутку [6]. Ділову репутацію та імідж підприємства вони розглядають у складі ціни, що як окрема група входить до складу нематеріальних активів. На думку Л. Шнейдемана під “нематеріальними активами” слід розуміти умовну вартість об'єктів промислової та іншої інтелектуальної власності, а також інших аналогічних відчужуваних і майнових прав [7]. Враховуючи вагомий внесок зазначених дослідників та цінність отриманих ними результатів, залишається низка невирішених питань, серед яких слід відмітити проблему оцінки даної економічної категорії.

Метою статті є визначення напрямків удосконалення механізму оцінки нематеріальних активів.

Викладення основного матеріалу. З економічної точки зору одне з самих коротких визначень нематеріального активу наведено Барухом Левом: “...нематеріальний актив забезпечує майбутні вигоди, не маючи матеріального чи фінансового (як акція чи облигація) втілення” [1].

Економічна природа нематеріальних активів, як стверджує І. Бігдан, проявляється в тому, що, не маючи фізичної субстанції, вони водночас є одним із видів

ресурсів підприємства, являють певні права та переваги, які дозволяють власнику здійснювати підприємницьку діяльність з метою отримання економічних вигод. Зважаючи на відсутність матеріальної форми, нематеріальні активи стають відчутними тільки у процесі виробництва і реалізації продукції, при здійсненні управлінської діяльності. Лише у поєднанні із засобами та предметами праці і робочою силою проявляється ефект від їх використання [2].

Первісна вартість нематеріальних активів в Україні визначається відповідно до п.11-18 П(С)БО 8 “Нематеріальні активи”, де наведено складові формування первісної оцінки нематеріальних активів залежно від способу його отримання [3]. Підходи до оцінки первісної вартості нематеріальних активів різняться в залежності від способів надходження на підприємство і можуть бути такими:

– придбання окремо нематеріальних активів, за плату в інших підприємств і осіб – виходячи з фактично понесених витрат на придбання і приведення у стан готовності цих об'єктів. Первісна вартість складається з ціни (вартості) придбання, мита, непрямих податків, що не підлягають відшкодуванню та інших витрат, безпосередньо пов'язаних з його придбанням (витрати на захист тих чи інших прав, на консультації фахівців), а також витрати, що пов'язані з доведенням до стану, у якому актив придатний для використання за призначенням;

– внесення засновниками в рахунок їхніх вкладів у статутний фонд підприємства – за домовленістю сторін або експертною оцінкою. При цьому експертна оцінка виступає поточною вартістю придбання нематеріальних активів;

– створення власними силами – за сумою витрат, до яких відносять: прямі витрати на оплату праці; прямі матеріальні витрати; інші витрати, що безпосередньо пов'язані із створенням цього нематеріального активу та приведенням його до стану придатності для використання за призначенням

(оплата реєстрації юридичного права, амортизація патентів, ліцензій тощо).

Міжнародними стандартами оцінки, які прийняті у 2001 р., а саме Стандартом 4 “Оцінка нематеріальних активів” визначаються основні підходи, що використовуються оцінщиками при визначенні вартості об'єкта ІВ. В Україні найважливіші законодавчі акти, що регулюють сферу цієї діяльності є Закон України “Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні”, Національний стандарт 1 “Загальні засади оцінки майна і майнових прав” [4], Національний стандарт 4 “Оцінка майнових прав інтелектуальної власності”, Методика оцінки майнових прав інтелектуальної власності, яка затверджена Фондом державного майна України [5] тощо. Цими законодавчими актами виділено три підходи – прибутковий, витратний та ринковий (рис. 1).

Для відображення в обліку права власності на будь-який об'єкт нематеріальних активів у підприємства має бути документальне підтвердження (патент, ліцензія, свідоцтво, сертифікат тощо) такого права.

Складовою нематеріальних активів підприємства є об'єкти інтелектуальної власності, що отримали юридичний статус. Підприємство зобов'язане вміти проводити оцінку їх вартості та прогнозувати можливість отримання в майбутньому доходу від використання у своїй господарській діяльності.

Оцінка вартості нематеріальних активів проводиться у певній послідовності і включає такі етапи:

- обстеження нематеріальних активів;
- правова експертиза;
- з'ясування типу вартості, що визначається і вибір відповідного методу (методів) оцінки вартості;

– формування інформаційної бази для проведення оцінки;

- розрахунки вартості нематеріальних активів за вибраними методами;
- підготовка звіту про оцінку.

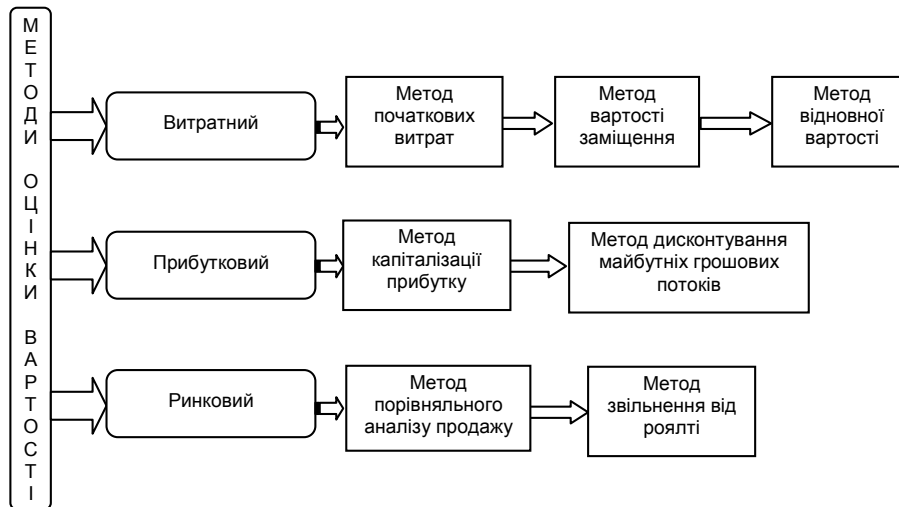

Рис. 1. Класифікація методів оцінки вартості нематеріальних активів

Дуже поширеним є витратний підхід, який полягає у розрахунку витрат на відтворення нематеріальних активів.

За методом початкових витрат вартість нематеріальних активів визначається за бухгалтерською звітністю підприємства за кілька останніх років. При цьому увага звертається на величину таких витрат і термін створення активів. Реалізація методу початкових витрат передбачає такі кроки:

- виявляються всі фактичні витрати, що пов'язані із створенням, придбанням або запровадженням об'єкта інтелектуальної власності;
- витрати коригуються на величину індексу цін на день оцінки;
- визначається нарахована величина амортизації об'єкта інтелектуальної власності;
- вартість об'єкта інтелектуальної власності визначається як різниця між величиною витрат, що коригувалися і нарахованою амортизацією.

Ідея методу вартості заміщення полягає в тому, що максимальна вартість певного нематеріального активу визначається мінімальною ціною, яку необхідно заплатити за придбання активу аналогічної корисності або аналогічної споживчої вартості.

За методом відновної вартості відновна вартість активу визначається як сума витрат, на необхідні для створення нової точної копії оцінюваного активу в сучасних цінах.

Прибутковий підхід виходить із передбачення, що економічна цінність конкретного активу на поточний момент обумовлена розміром доходів, які сподіваються отримати з цього активу в майбутньому. Тобто, вартість об'єкта може бути визначена як його здатність давати прибуток у майбутньому.

За методом капіталізації прибутку оцінка складається з таких етапів:

- виявлення джерел і розмірів чистого прибутку, що його дає відповідний актив;
- визначення ставки капіталізації чистого прибутку;
- розрахунок вартості активу діленням чистого прибутку на ставку капіталізації.

Метод дисконтування майбутніх грошових потоків передбачає:

- оцінку майбутніх грошових потоків, що становлять чистий прибуток від використання об'єкта інтелектуальної власності і величину амортизації цього об'єкта;

- визначення ставки дисконтування;

- розрахунок сумарної поточної вартості майбутніх прибутків;

- додавання до отриманого результату вартості об'єкта інтелектуальної власності, яка приведена до поточного періоду.

Ринковий підхід до оцінки вартості нематеріальних активів реалізується за допомогою методу порівняльного аналізу.

Метод порівняльного аналізу продажу передбачає порівняння об'єкта інтелектуальної власності, що оцінюється, з вартістю аналогічних об'єктів, які були реалізовані на ринку.

За методом звільнення від роялті вартість активів визначається на підставі умовного припущення, що вся інтелектуальна власність, яка використовується підприємством, йому не належить. Тоді частину виручки підприємство мало було б виплачувати у вигляді винагороди (роялті) власникам цієї інтелектуальної власності. Насправді цю частину підприємство залишає собі. Цю частину виручки вважають додатковим прибутком, який створюється даним нематеріальним активом.

Фахівці в галузі оцінки вартості зазначають, що нематеріальні активи можуть бути представлені як один із трьох об'єктів [8]:

- нематеріальні активи, які не можуть бути відділені від підприємства – наявність усталеної клієнтури, наявність системи управління якістю, досягнення у сфері громадської чи соціальної діяльності, загальна репутація підприємства;

- нематеріальні активи, що неможуть бути відділені від індивіда (знаннявий ресурс) – особиста репутація менеджменту або власників підприємства, їхні професійні навички тощо;

- нематеріальні активи, які можуть бути відділені як від компанії, так і від індивіда – товарні знаки, патенти, ліцензії, архіви, особливості технології тощо.

Нематеріальні активи підлягають амортизації. Норму амортизаційних відрахувань установлює підприємство залежно від строку використання окремого виду нематеріальних активів. Стосовно до нематеріальних активів, щодо яких неможливо встановити період використання, норма амортизації визначається в розрахунок на 10 років, тобто 10 %.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Актуальним залишається вирішення проблеми оцінки та вимірювання інтелектуального капіталу в системі обліку підприємств. Бухгалтерський облік не може надати точної інформації про нематеріальні складові інтелектуального капіталу. У зв'язку з цим існує значна різниця між бухгалтерською оцінкою вартості підприємства та її ринковою вартістю. Отже, пошук єдиної методики оцінки об'єктів нематеріальних активів як складових інтелектуального капіталу є доволі складним. Відтак методика може спиратись лише на конкретні цілі оцінки з урахуванням тих чи інших особливостей конкретних об'єктів інтелектуальної власності. Це не означає, що немає жодних об'єктивних засобів оцінки. Навпаки, існують наведені вище підходи, які здебільшого добре себе зарекомендували на практиці. Тому вибір і обґрунтування методів оцінки нематеріальних активів є важливим методологічним питанням.

Список використаних літературних джерел:

1. Барух Л. Нематериальные активы. Управление, измерение, отчетность / Л. Барух. – М. : Квинто-консалтинг, 2005. – 240 с. 2. Бігдан І.А. Облік і аудит нематеріальних активів : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.04 / Бігдан Інна Анатоліївна. – Х. : ХДУХТ, 2003. – 287 с. 3. П(С)БО 8 “Нематеріальні активи”: наказ Міністерства фінансів України від 18 жовтня 1999 року № 242 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>. –

Заголовок з екрану. 4. Національний стандарт 1 “Загальні засади оцінки майна і майнових прав”, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 р. № 1440 // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1185-2007-%EF> 5. Методика оцінки майнових прав інтелектуальної власності, затв. Наказом Фонду державного майна України від 25.06.2008 р. – № 740. // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0726-08> 6. Святоцький О. Нематеріальні активи як складова майна підприємств, установ, організацій / О. Святоцький, Л. Федченко // Право України. – 1998. – № 3. – С. 81-83. 7. Шнейдеман Л.З. Учет новых видов имущества и операций / Л.З. Штейдман. – М. : Аврора, 1993. – 26 с. 8. Козырь Ю.В. Стоимость компании: оценка и управленческие решения. – [2-изд., перераб. и доп.] – М.: Альфа-Пресс, 2009. – 376 с.

УРУСОВА Зінаїда Петрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту Запорізького національного університету.

Наукові інтереси:

– впровадження лізингових операцій в Україні;
– питання оподаткування.

Стаття надійшла до редакції: 13.02.2013 р.